

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Onbehoorlijke beïnvloeding en ouderenmishandeling: een exploratief onderzoek

Ravenstein, F. van; Coomans, A.; Blankman, K.

Citation

Ravenstein, F. van, Coomans, A., & Blankman, K. (2024).
Onbehoorlijke beïnvloeding en ouderenmishandeling: een exploratief
onderzoek. *Tijdschrift Voor Criminologie*, 66(4), 399-417.
doi:10.5553/TvC/0165182X2024066004002

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4283414>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Onbehoorlijke beïnvloeding en ouderenmishandeling: een exploratief onderzoek

Francesca van Ravenstein, Anne Coomans & Kees Blankman

Ouderenmishandeling heeft verstrekende gevolgen voor ouderen, omstanders, hulpverleners en de maatschappij. Onbehoorlijke beïnvloeding zou een rol kunnen spelen in het doen ontstaan, voortduren of verergeren van situaties van ouderenmishandeling. Tot op heden is geen onderzoek uitgevoerd naar het plaatsvinden van onbehoorlijke beïnvloeding bij ouderenmishandeling in Nederland. Aan de hand van dossieronderzoek en focusgroepinterviews met praktijkexperts brengt deze studie de onbehoorlijke beïnvloeding van ouderen in kaart. Het onderzoek laat zien hoe onbehoorlijke beïnvloeding en ouderenmishandeling zich, onder andere op het gebied van definiëring en uitingsvormen, tot elkaar verhouden.

Inleiding

Ouderen van 65 jaar en ouder vormen een kwetsbare bevolkingsgroep, waarbij kwetsbaarheid gedefinieerd wordt als een opeenstapeling van fysieke, psychologische en/of sociale tekortkomingen in functioneren. Dit vergroot het risico op negatieve gezondheidsuitkomsten, zoals fysieke beperkingen of opname in een zorginstelling, maar ook ouderenmishandeling (Van Campen, 2011). Ouderenmishandeling is een overkoepelende term voor diverse gedragingen die direct gericht zijn op – of indirect een negatieve invloed hebben op – kwetsbare ouderen (Greene, 2023). De gevolgen van ouderenmishandeling zijn ingrijpend; het kan leiden tot ernstige lichamelijke en psychologische schade, sociaal isolement en zelfs overlijden (Bakker et al., 2018). Verwacht wordt dat ouderenmishandeling zal toenemen, gezien de voortschrijdende vergrijzing, het groeiende aantal ouderen dat langer zelfstandig woont en de toenemende focus op zelfredzaamheid van ouderen (Bakker et al., 2018; Lindenberg & Mysyuk, 2016).

De laatste jaren wordt het begrip *undue influence*, onbehoorlijke beïnvloeding, in verband gebracht met ouderenmishandeling (Quinn et al., 2017). Er is sprake van onbehoorlijke beïnvloeding wanneer een persoon in een machtspositie dwang of manipulatie gebruikt om controle te krijgen over de gedachten of beslissingen van een andere persoon (O'Neill & Peisah, 2017; Quinn et al., 2017; Wood, 2020). Hierdoor wordt onbehoorlijke druk uitgeoefend op de besluitvorming van die persoon. Met name kwetsbare ouderen – bijvoorbeeld als gevolg van een beperkte zelfredzaamheid, fysieke problemen of sociale isolatie – zouden een groter risico lopen om onbehoorlijk te worden beïnvloed (Greene, 2023; Peisah et al., 2009; Quinn, 2000; Quinn et al., 2010, 2017). Omdat onbehoorlijke beïnvloeding geleidelijk kan ontstaan binnen een afhankelijkheidsrelatie, kunnen personen hun verzorgende rol of

machtspositie misbruiken om het vertrouwen of de afhankelijkheid van een oudere uit te buiten (Quinn, 2000). Dit kan ertoe leiden dat een beslissing niet langer in het belang van de oudere, maar in het belang van de beïnvloeder wordt genomen (Wood, 2020).

Op internationaal niveau ligt de nadruk voornamelijk op onbehoorlijke beïnvloeding in relatie tot financieel misbruik, bijvoorbeeld als ouderen ogenschijnlijk plotseling veranderingen aanbrengen in hun testament (O'Neill & Peisah, 2017; Peisah et al., 2009; Plotkin et al., 2016; Quinn, 2000; Shulman et al., 2005). In Nederland wordt onbehoorlijke beïnvloeding tot nu toe uitsluitend in overweging genomen bij de beoordeling van de wilscontrole bij rechtshandelingen in het kader van notariële dienstverlening (Koninklijke Nederlandse Beroepsorganisatie [KNB], 2021). Hoewel onbehoorlijke beïnvloeding mogelijk ook een rol speelt bij andere, niet-financiële beslissingen van ouderen, is tot op heden weinig aandacht besteed aan het optreden van onbehoorlijke beïnvloeding in relatie tot andere vormen van ouderenmishandeling (Fuller et al., 2022; Mart, 2020; Quinn et al., 2017; Wand et al., 2018). Waar internationaal onderzoek naar onbehoorlijke beïnvloeding al schaars is, is het fenomeen in Nederland niet eerder empirisch onderzocht (Blankman, 2024).

Empirisch onderzoek naar onbehoorlijke beïnvloeding van ouderen is van belang om te achterhalen hoe onbehoorlijke beïnvloeding zou kunnen leiden tot ouderenmishandeling en bij welke vormen van ouderenmishandeling onbehoorlijke beïnvloeding zou kunnen optreden. Aangezien onbehoorlijke beïnvloeding en ouderenmishandeling (of de combinatie daarvan) mogelijk resulteren in ernstige (im)materiële schade bij de oudere, is het van belang risicosituaties te herkennen en bij te dragen aan de bescherming van kwetsbare ouderen in Nederland (Greene, 2023; Quinn, 2000; Quinn et al., 2010, 2017; Wand et al., 2018). Daarom staat in deze bijdrage de volgende onderzoeksvraag centraal: *Hoe en in welke situaties komt onbehoorlijke beïnvloeding bij ouderenmishandeling in Nederland voor?* Om deze onderzoeksvraag te beantwoorden heeft deze bijdrage tevens als doel om de uit de theorie voortvloeiende definitie van onbehoorlijke beïnvloeding in situaties van ouderenmishandeling in Nederland te toetsen. In het huidige verkennende en beschrijvende onderzoek worden situaties van onbehoorlijke beïnvloeding bij ouderenmishandeling aan de hand van dossierdata en focusgroepinterviews bestudeerd.

Onderzoek naar onbehoorlijke beïnvloeding en ouderenmishandeling

Ouderenmishandeling in Nederland

Ouderenmishandeling in Nederland omvat 'het handelen en het nalaten van handelen van personen die in een terugkerende persoonlijke of professionele relatie met een oudere (iemand van 65 jaar of ouder) staan, waardoor de oudere persoon lichamelijke, psychische of materiële schade lijdt en waarbij aan de kant van de oudere sprake is van een vorm van gedeeltelijke of volledige afhankelijkheid' (Plaisier & De Klerk, 2015a). Zowel ouderen die zelfstandig wonen als ouderen in zorginstellingen kunnen slachtoffer zijn van een vorm van psychische of fysieke mis-

handeling, verwaarlozing of materiële uitbuiting door een familielid, kennis of professionele hulpverlener. Bovendien kan een onderscheid worden gemaakt tussen moedwillige mishandeling, waarbij opzettelijk schade wordt toegebracht, en niet-intentionele mishandeling, die vaak voortkomt uit onwetendheid, overbelasting, onkunde of onmacht van de (mantel)zorger (Movisie, 2013). Onderzoek naar de aard en omvang van ouderenmishandeling toont aan dat circa een op de twintig thuiswonende 65-plussers ooit te maken krijgt met een vorm van ouderenmishandeling (Bakker et al., 2018). Echter, geschat wordt dat het daadwerkelijke aantal vele malen hoger ligt, wegens de beperkte bereidheid en mogelijkheden van ouderen en betrokkenen om het geweld te melden bij onderzoeksbureaus en overheidsinstanties (Bakker et al., 2018; De Gruijter & Verwijs, 2010).

Onbehoorlijke beïnvloeding

Onbehoorlijke beïnvloeding betreft een proces waarin de wil of autonomie van een persoon geleidelijk wordt ondermijnd (Greene, 2023; Plotkin et al., 2016). Deze ondermijning wordt veroorzaakt door het gedrag en de machtspositie van degene die de invloed uitoefent. Het kan omschreven worden als een buitensporige overreding die een andere persoon aanzet tot handelen of juist niet tot handelen, waarbij de vrije wil van die persoon wordt aangetast en schade ontstaat (Quinn et al., 2017). Alhoewel mensen en organisaties in het dagelijkse leven regelmatig invloed op elkaar uitoefenen, lijken met name deze buitensporigheid en grensoverschrijding belangrijke redenen te zijn voor rechters om bepaalde beïnvloedingen als 'onbehoorlijk' te kwalificeren (Horton & Weisbord, 2023).

Deze vorm van manipulatie lijkt een rol te spelen in diverse situaties, zoals bij de werving van sekteleiden, het indoctrineren van gijzelaars of het uitoefenen van controle in totalitaire regimes (Quinn et al., 2010, 2017). In deze situaties kan onbehoorlijke beïnvloeding dienen als middel om controle te verkrijgen over de besluitvorming van een persoon door het uitoefenen van onbehoorlijke druk (Quinn et al., 2017). Aangezien factoren zoals wilsonbekwaamheid en cognitieve problemen niet altijd aanwezig zijn bij dergelijke situaties, kan iedereen in zekere zin vatbaar zijn voor onbehoorlijke beïnvloeding. Echter, ouderen lijken een groter risico te lopen op onbehoorlijke beïnvloeding dan anderen, mogelijk vanwege factoren zoals sociale isolatie, afhankelijkheid en cognitieve uitdagingen, die vaak gepaard gaan met een hoge leeftijd. Deze kwetsbaarheden maken dat een potentiële beïnvloeder minder druk hoeft uit te oefenen voordat sprake is van een aangetaste besluitvorming (Greene, 2023; Peisah et al. 2009; Quinn, 2000; Quinn et al., 2010, 2017).

Het begrip onbehoorlijke beïnvloeding vindt zijn oorsprong in een zeventiende-eeuwse rechtszaak waarin financieel misbruik van een oudere centraal stond (Quinn et al., 2010; Scalise, 2018). In deze zaak had een vrouw door middel van bedreigingen misbruik gemaakt van een oudere man met wie zij een relatie had, waardoor haar recht op zijn nalatenschap nietig werd verklaard (Quinn et al., 2010). In de negentiende eeuw werd onbehoorlijke beïnvloeding voor het eerst juridisch vastgelegd in de Verenigde Staten als een vorm van ongepaste invloed, gekenmerkt door het onderwerpen van de wil, het oordeel of de wensen van een ander (Peisah, 2009; Plotkin et al., 2016). Hoewel het begrip tegenwoordig op

verschillende manieren wordt gedefinieerd, blijft de nadruk liggen op aangevochten testamenten en financiële uitbuiting (Peisah et al., 2009; Plotkin et al., 2016; Quinn, 2000; Scalise, 2008).

In Nederland is de juridische verankering van onbehoorlijke beïnvloeding beperkt tot artikel 12 van het VN-Gehandicaptenverdrag uit 2006. Het vierde lid van dit artikel stelt dat in situaties waarin mensen met een beperking worden geconfronteerd met maatregelen die betrekking hebben op hun handelingsbekwaamheid, waarborgen moeten bestaan om misbruik te voorkomen en onbehoorlijke beïnvloeding tegen te gaan. De KNB heeft geprobeerd aansluiting te zoeken bij dit verdrag door een nieuw stappenplan te ontwikkelen voor de beoordeling van wilsonbekwaamheid. In lijn met internationale literatuur die zich buigt over de vraag of iemand die helder van geest is toch onbehoorlijk beïnvloed kan worden, benadrukt de KNB dat 'de beoordeling van de vrije wilsvorming moet worden onderscheiden van die van de wilsbekwaamheid' (Blinder, 2003; KNB, 2021; Quinn et al., 2010). Dit standpunt suggereert dat een persoon die onbehoorlijk beïnvloed wordt, in tegenstelling tot een persoon die wilsonbekwaam is, weliswaar in staat is een wil te vormen, maar dit niet in vrijheid kan doen.

Onbehoorlijke beïnvloeding en ouderenmishandeling

Onbehoorlijke beïnvloeding zou kunnen dienen als een mechanisme om ouderenmishandeling te plegen (O'Neill & Peisah, 2017; Peisah et al., 2009; Plotkin et al., 2016; Quinn, 2000; Shulman et al., 2005). Volgens Greene (2023) is onbehoorlijke beïnvloeding een veelgebruikt middel om financieel misbruik te plegen, door aan de hand van onbehoorlijke gedragingen controle te verkrijgen over de beslissingen van een oudere ten aanzien van verschillende besluitvormingsdomeinen. De besluitvormingscapaciteit van de oudere zou worden verdrongen om plaats te maken voor de wil van de beïnvloeder, een proces dat door Greene (2023) wordt omschreven als 'wilsvervanging'. Onderzoekers stellen dat onbehoorlijke beïnvloeding van ouderen niet alleen zou kunnen samenhangen met financieel misbruik, maar ook met het gedwongen inwonen van een beïnvloeder of seksueel misbruik (Quinn, 2000; Quinn et al., 2010, 2017; Wand et al., 2018).

Quinn et al. (2017) hebben een evidence-based instrument ontwikkeld waarmee professionals onbehoorlijke beïnvloeding in een casus van ouderenmishandeling kunnen herkennen. Het instrument is gebaseerd op vier kernelementen van onbehoorlijke beïnvloeding (Quinn et al., 2010): (1) de kwetsbaarheid (of ontvankelijkheid) van het vermoedelijke slachtoffer, (2) het schijnbare gezag van de vermoedelijke pleger en de relatie tussen beiden, (3) de door de pleger toegepaste handelingen en (4) de onbillijkheid van het resultaat. Elk van deze elementen is verder uitgewerkt in afzonderlijke items, die samen inzicht geven in de mate van onbehoorlijke beïnvloeding. Het instrument kan gebruikt worden om per casus systematisch te beoordelen welke factoren wijzen op de aanwezigheid van een kwetsbaar slachtoffer, het gezag van de pleger, de relatie tussen slachtoffer en pleger en de onrechtvaardige (en schadelijke) uitkomst van deze handelingen.

Huidig onderzoek

Het huidige onderzoek is erop gericht de verhouding tussen onbehoorlijke beïnvloeding en ouderenmishandeling op beschrijvende en verkennende wijze in kaart te brengen. Hiermee legt het onderzoek de mogelijke verwevenheid tussen onbehoorlijke beïnvloeding en ouderenmishandeling bloot. Internationaal onderzoek naar onbehoorlijke beïnvloeding richt zich vrijwel uitsluitend op financieel misbruik (Peisah et al., 2009; Plotkin et al., 2016; Quinn, 2000; Scalise, 2008). Desondanks is het aannemelijk dat onbehoorlijke beïnvloeding zou kunnen samenhangen met meerdere vormen van ouderenmishandeling (Quinn, 2000; Quinn et al., 2010, 2017; Wand et al., 2018). Daarbij wordt onbehoorlijke beïnvloeding in Nederland tot dusverre niet in verband gebracht met ouderenmishandeling.

Ouderen betreffen een uitermate kwetsbare bevolkingsgroep, die een groter risico op onbehoorlijke beïnvloeding loopt in vergelijking met andere groepen (Greene, 2023; Peisah et al., 2009; Quinn, 2000; Quinn et al., 2010, 2017). Aangezien onbehoorlijke beïnvloeding een mechanisme zou kunnen zijn om ouderenmishandeling te plegen (Greene, 2023), en kan leiden tot de vernietiging van de besluitvorming van een groep mensen die steeds meer zelf moet beslissen (Bakker et al., 2018), is het belangrijk om te onderzoeken hoe en in welke situaties onbehoorlijke beïnvloeding voorkomt bij (verschillende vormen van) ouderenmishandeling. Aan de hand van een *mixed-methods design*, waarin gebruik wordt gemaakt van zowel dossierdata als focusgroepdata, wordt geprobeerd een genuanceerd beeld te krijgen van onbehoorlijke beïnvloeding bij ouderenmishandeling in Nederland.

Onderzoeksmethoden

Vanwege de verkennende aard van de studie is voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen een verklarend sequentieel mixed-methods design toegepast (Creswell, 1999; Plano Clark & Ivankova, 2016). Binnen dit onderzoeksdesign verduidelijkt een kwantitatieve analyse welke resultaten uitvoeriger moeten worden belicht aan de hand van een kwalitatieve methode. Omdat onbehoorlijke beïnvloeding een tot op heden niet onderzocht fenomeen is in Nederland, hebben de onderzoekers in eerste instantie getracht te achterhalen in hoeverre het fenomeen geconstateerd kon worden in dossiers van ouderenmishandeling. Om die reden is eerst een dossieronderzoek uitgevoerd bij een van de 25 Veilig Thuis-regio's in Nederland, waarbij het plaatsvinden van onbehoorlijke beïnvloeding bij situaties van ouderenmishandeling op systematische wijze in kaart is gebracht. Deze regio is geselecteerd op basis van nabijheid en de aanwezigheid van een team van experts op het gebied van ouderenmishandeling. Vervolgens is het nog onbekende fenomeen op exploratieve wijze benaderd in een aantal focusgroepen. In deze focusgroepen stonden de definitie en aard van onbehoorlijke beïnvloeding van ouderen en de verhouding tussen onbehoorlijke beïnvloeding en ouderenmishandeling centraal. Voor de uitvoering van het onderzoek is toestemming verkregen van de Facultaire Commissie Ethiek Rechtswetenschappelijk & Criminologisch Onderzoek (CERCO).

Data dossieronderzoek

Bij een van de 25 Veilig Thuis-organisaties, de officiële instantie voor huiselijk geweld en kindermishandeling in Nederland, zijn dossiers geanalyseerd. Bij Veilig Thuis kunnen mensen met vermoedens van of ervaringen met huiselijk geweld advies krijgen of een officiële melding doen. Veilig Thuis evalueert de veiligheid van de betrokkenen en beslist over doorverwijzing naar gespecialiseerde zorg of verder onderzoek. Alle gemelde situaties worden geregistreerd in dossiers. Aangezien over tijd meerdere meldingen kunnen worden gedaan, bestaan dossiers soms uit verschillende meldingen. Omdat in dossiers niet gesproken wordt over daders en slachtoffers en dit ook niet het doel van het huidige onderzoek is, wordt altijd gesproken over vermoedelijke daders en slachtoffers.

De data zijn verzameld tussen januari en maart 2023. Met behulp van een dataset die verzameld was voor een ander onderzoeksproject (zie Coomans et al., 2022) is een gestratificeerde steekproef genomen van 50 dossiers. Deze dataset bestond uit geregistreeerde meldingen uit een specifieke tijdsperiode, waardoor het niet nodig was om een nieuwe lijst van meldingen te creëren. De strata zijn gebaseerd op tijdsperiode (meldingen van januari 2020 tot en met december 2021) en type huiselijk geweld (ouderenmishandeling). De dossiers zijn geanalyseerd op de locatie van de betrokken Veilig Thuis-regio.

Voorafgaand aan het dossieronderzoek is, gebaseerd op literatuuronderzoek, een codeerschema ontwikkeld met bijbehorend scoreformulier. Het codeerschema is een tabel waarin alle relevante variabelen met uitleg zijn opgenomen. Met behulp van het codeerschema en scoreformulier zijn algemene informatie uit de dossiers, informatie over risicofactoren voor ouderenmishandeling en onbehoorlijke beïnvloeding en de mogelijke aanwezigheid van onbehoorlijke beïnvloeding op kwantitatieve wijze beoordeeld. Ter beoordeling van de aanwezigheid van onbehoorlijke beïnvloeding is gebruikgemaakt van het door Quinn et al. (2017) opgestelde instrument waarmee de kwetsbaarheid van het slachtoffer, het gezag van de pleger en de relatie tussen beiden, de handelingen van de pleger en de onbillijkheid van het resultaat getoetst kunnen worden.

Op locatie zijn de bruikbaarheid van het codeerschema en eventuele ambigue antwoordcategorieën getoetst door twee onafhankelijke onderzoekers binnen het onderzoeksproject, waarna aanpassingen zijn doorgevoerd. Zo is bij meerdere indicatoren van onbehoorlijke beïnvloeding een extra antwoordcategorie opgenomen. Op deze manier kon beter onderscheid gemaakt worden tussen situaties waarin een indicator niet aanwezig was in de casus omdat dit expliciet omschreven werd door de medewerker van Veilig Thuis en situaties waarin niet met zekerheid geconstateerd kon worden of een indicator wel of niet aanwezig was omdat dit simpelweg niet werd benoemd. Aan de hand van open variabelen is een beknopte toelichting op de kwantitatieve scores gegeven. Tijdens het codeerproces bleken drie van de 50 dossiers niet bruikbaar, omdat de casus ofwel onterecht door een medewerker van Veilig Thuis als 'ouderenmishandeling' was geclassificeerd, ofwel onderdeel vormde van een reeds gescoord dossier. Als gevolg zijn 47 unieke dossiers bestudeerd, bestaande uit 90 meldingen. De onderzoekers hebben beoogd aan de hand van deze dossiers een eerste (en een globaal) beeld te krijgen van het fenomeen van onbehoorlijke beïnvloeding bij situaties van ouderenmishandeling.

Data focusgroepen

Vanuit het dossieronderzoek vloeiden bepaalde terugkerende thema's voort die de basis vormden voor een topiclijst voor de focusgroepinterviews. Deze topiclijst was onderdeel van een gesprekshandleiding die door de groepsleider is gebruikt tijdens de interviews. Deelnemers van de focusgroepen zijn geworven via de sneeuwbal-methode, waarbij stakeholders binnen de voor het onderzoek relevante sectoren zijn benaderd om geschikte kandidaten voor de groeps gesprekken te werven aan de hand van een door de onderzoekers opgestelde oproep. Alle interviews zijn opgenomen en getranscribeerd met toestemming van de respondenten.

De vier focusgroepbijeenkomsten vonden plaats in maart 2023, met een gemiddeld aantal van 5,25 deelnemers per homogene groep. De keuze voor homogene groepen berustte op het feit dat deelnemers op deze manier in 'de taal van hun vak' in gesprek konden gaan met gelijkgestemden en ervaringen konden uitwisselen. Door deelnemers in een groep met indirecte collega's te plaatsen werd beoogd een veilige en vertrouwde omgeving te creëren ter bevordering van een interactieve discussie (Evers, 2015). Waar *binnen* de groepen derhalve voor homogeniteit is gekozen, zaten er *tussen* de vier groepen verschillen in de manier waarop de specialisten in hun werk met situaties van ouderenmishandeling te maken krijgen. Door vier verschillende focusgroepen op te stellen hebben de onderzoekers beoogd inzicht te krijgen in de manier waarop professionals vanuit verschillende sectoren te maken krijgen met mogelijke gevallen van onbehoorlijke beïnvloeding en ouderenmishandeling. Werknemers van diverse Veilig Thuis-regio's, experts op fiscaal en financieel gebied verbonden aan Lokale Allianties, zorgverleners in de ouderenzorg en medewerkers van Alzheimer Nederland namen deel aan de focusgroepen. Deze laatste groep is uitgenodigd wegens het feit dat cognitieve problematiek de beïnvloedingsdrempel bij ouderen zou kunnen verlagen en deze medewerkers expertise hebben op dit gebied (Quinn, 2000).

Analyse

De beschrijvende statistiek van de kwantitatieve dossierdata is geanalyseerd in IBM SPSS Statistics. Op basis van de frequentie van de aanwezige codes in de data is gewicht toegekend aan bepaalde hoofdthema's (Verhoeven, 2020). Zo is gekeken welke factoren binnen de vier verschillende onderdelen van onbehoorlijke beïnvloeding het meest naar voren kwamen. Het eerdergenoemde evidence-based instrument van Quinn et al. (2017) is toegepast in de analyse van de dossierdata om de aanwezigheid van onbehoorlijke beïnvloeding in de omschreven situaties van ouderenmishandeling vast te kunnen stellen. De vier onderdelen van het instrument kunnen worden onderverdeeld in een aantal losse factoren met voorbeeldbeschrijvingen. De optelling van deze factoren geeft blijk van de aanwezigheid van onbehoorlijke beïnvloeding in de casus. In het huidige onderzoek werd onbehoorlijke beïnvloeding verondersteld aanwezig te zijn als minimaal één element van elk onderdeel aanwezig was.

De focusgroepinterviews zijn verbatim getranscribeerd, gecodeerd en geanalyseerd in Atlas.ti. Deze gegevens zijn geanalyseerd aan de hand van het zesstappenplan van de thematische analysemethode, waar middels een iteratief proces van ontdekken, reduceren en reflecteren ruwe data worden getransformeerd in gestructureer-

de thema's (Verhoeven, 2020). Deze zes stappen bestaan uit het verkennen van de data, het aanbrengen van codes, het groeperen van codes onder een overkoepelend thema, het verfijnen van de thema's, het vaststellen van een definitieve themalist en het verwerken van de resultaten. De onderzoekers hebben meer belang gehecht aan onderwerpen die vaak werden benoemd, die in onafhankelijke focusgroepen zonder aansporing van de groepsleider werden besproken of waarover deelnemers onderling overtuigend in overeenstemming waren. In de resultatenparagraaf zullen deze thema's geïntegreerd behandeld worden met de bevindingen van de dossierdata.¹

Gedurende het gehele onderzoeksproces is aandacht besteed aan het waarborgen van bepaalde kwaliteitscriteria (Verhoeven, 2020). Ten aanzien van het dossieronderzoek is het codeerschema voorafgaand aan de officiële dataverzameling getoetst in een pilot, ter waarborging van de validiteit en betrouwbaarheid van het instrument. In het kader van intersubjectiviteit is 10 procent van de casusnummers gecodeerd door een tweede onderzoeker (Verhoeven, 2020). Ten aanzien van de focusgroepdata zijn de validiteit en betrouwbaarheid gewaarborgd als gevolg van datatriangulatie, de nadruk op reflexiviteit door het bijhouden van onderzoeksmemo's, frequent peeroverleg, het valideren van de bevindingen bij de betrokken participanten en het op systematische en gestructureerde wijze toekennen van gewicht aan de geconstateerde thema's (Verhoeven, 2020).

Empirische bevindingen

Op basis van een analyse van Veilig Thuis-dossiers en focusgroepinterviews is bekeken hoe en in welke situaties onbehoorlijke beïnvloeding plaatsvindt in gevallen van ouderenmishandeling in Nederland. Aan de hand van het instrument van Quinn et al. (2017) is onderzocht of onbehoorlijke beïnvloeding geconstateerd kon worden in dossiers van ouderenmishandeling. Volgens dit instrument wordt de aanwezigheid van onbehoorlijke beïnvloeding in een casus bepaald door de aanwezigheid van een kwetsbaar slachtoffer, het gezag van de pleger en de relatie tussen het slachtoffer en de pleger, de handelingen van de pleger en de onrechtvaardigheid van het resultaat. Bevindingen die voortvloeiden uit de dossiers en focusgroepen worden in deze resultatenparagraaf op geïntegreerde wijze besproken. Ten eerste wordt aandacht besteed aan de definitie van onbehoorlijke beïnvloeding. Om het fenomeen verder te duiden, wordt vervolgens ingegaan op kenmerken en varianten van onbehoorlijke beïnvloeding. Daarna wordt beschreven op welke manieren onbehoorlijke beïnvloeding tot uiting komt bij situaties van ouderenmishandeling. De resultaten eindigen met een bespreking van situationele aspecten die een belangrijke rol kunnen spelen in het ontstaan of juist voorkomen van onbehoorlijke beïnvloeding van ouderen.

1 Een overzicht van de kwantitatieve bevindingen kan worden opgevraagd bij de auteurs.

Definitie van onbehoorlijke beïnvloeding

Focusgroepdeelnemers definieerden onbehoorlijke beïnvloeding als het sturen van de besluitvorming van een oudere binnen een afhankelijkheidsrelatie. Dit 'sturen' omschreven zij als het onder druk zetten en inspelen op het gevoel van ouderen op tal van manieren, onder andere door de oudere te isoleren, te paaien, anderen te beschuldigen en de macht naar zich toe te trekken. Het gaat hierbij volgens hen niet om het volledig overnemen, maar om het beïnvloeden van de beslissingen van een ander, waardoor deze niet meer in vrijheid genomen worden. Zo stelde een deelnemer:

'(...) als Veilig Thuis zet je altijd in op de veiligheid moet gewaarborgd worden, maar het gaat ook om een stukje vrijheid. (...) Het woord veiligheid zoals wij dat gebruiken is vaak ook een containerbegrip. Want ouderen zeggen vaak: natuurlijk voel ik me veilig. (...) Maar in hoeverre voel jij je beperkt in je vrijheid?' (RD6)

Meerdere deelnemers benadrukten dat hoewel een beperkte of volledige wilsonbekwaamheid de oudere vatbaarder kan maken voor invloed, wilsonbekwaamheid lang niet altijd aanwezig is in situaties waarin onbehoorlijke beïnvloeding een rol lijkt te spelen. De oudere die wilsbekwaam is, lijkt zelfs extra kwetsbaar wanneer een hulpverlener probeert in te grijpen. Meerdere hulpverleners gaven aan dat hun handen gebonden zijn op het moment dat een wilsbekwame oudere onder onbehoorlijke invloed schadelijke keuzes maakt:

'Of iemand wel of niet wilsbekwaam is, is zo belangrijk uiteindelijk. Wij hadden laatst een casus (...) van een thuiszorgmedewerker die al langere tijd zorg verleende aan een meneer. Maar dat werd zo'n band dat het een vriendschap werd. Daar kan je van alles van vinden. En deze meneer had deze mevrouw zijn auto geschonken, heeft zijn testament laten veranderen, want zijn kinderen keken toch nooit naar hem om dus die heeft ze eruit laten halen. Deze meneer is wilsbekwaam. En nu komt er wel een melding, maar als deze meneer echt wilsbekwaam is en hij wil dat, ja... wat kan je dan nog?' (RD2)

'Maar dat vind ik ook wel als je dat zegt, een hele ingewikkelde groep. Want dat zijn mensen, die zijn wel wilsbekwaam, maar zo onder druk gezet dat zij in hun hart iets anders willen dan dat ze zeggen. En dan kun je ook heel weinig doen omdat ze wilsbekwaam zijn.' (RD18)

Waar deelnemers vaak onbehoorlijke gedragingen benoemden, zoals 'een rolstoel onder de tafel vastzetten', 'druppeltjes in de koffie doen' of 'de telefoonstekker eruit trekken', als een persoon het onrustige gedrag van een oudere beu is, is het belangrijk onderscheid te maken tussen onbehoorlijk gedrag en onbehoorlijke invloed (RD9). Terwijl onbehoorlijk gedrag kan worden gezien als onderdeel van de beïnvloeding, richt het laatste zich op het 'ervoor zorgen dat iemand [een] besluit neemt' (RD11). Deze invloed op de besluitvorming kan zelfs betrekking hebben op een hypothetische beslissing die zich in de toekomst kan voordoen: 'In sommige

casussen hoeft niet eens altijd meer een besluit genomen te worden, maar dan is er wel sprake van beïnvloeding. En dat zal ergens misschien wel in een besluit komen' (RD16). Onbehoorlijke beïnvloeding lijkt derhalve te gaan om het op grensoverschrijdende wijze beïnvloeden of het beperken van de vrijheid om keuzes te maken, zelfs als er op dat moment geen specifieke keuze gemaakt hoeft te worden.

Kenmerken van onbehoorlijke beïnvloeding van ouderen

Op basis van het instrument (Quinn et al., 2017) en de beschikbare informatie in de dossiers was in 30 procent van de dossiers onbehoorlijke beïnvloeding aanwezig. De afwezigheid van onbehoorlijke beïnvloeding lag doorgaans aan het ontbreken van duidelijke handelingen van de vermoedelijke pleger, zoals manipuleren of gedwongen isolatie, of negatieve uitkomsten van het gedrag, zoals suïcidale gevoelens of fysiek letsel. De meest voorkomende handeling van de vermoedelijke pleger in de dossiers was het bedreigen of verleiden van de oudere (31,3 procent). De meest voorkomende negatieve uitkomst van de beïnvloeding was het doormaken van negatieve mentale veranderingen, zoals depressieve gevoelens (43,8 procent). In een kwart van de situaties was sprake van financiële schade.

Onbehoorlijke beïnvloeding lijkt voor te komen in diverse situaties, variërend van casussen van overbelaste mantelzorg en het doordrukken van eigen opvattingen tot gevallen van opzettelijk misbruik voor eigen gewin. Bovendien kan onbehoorlijke beïnvloeding ontstaan in situaties waarin de vermoedelijke pleger van mening is ergens recht op te hebben. Zo vertelde een focusgroepeelnemer over een confrontatie met een vermoedelijke pleger van financieel misbruik die zijn moeder langdurig onder druk heeft gezet:

'En toen vroeg ik "maar goh, waarom doe je dit want dit is het geld van je moeder en je moeder is heel kwetsbaar maar jij bent nu ook heel kwetsbaar want ik ben niet de enige die dit gehoord heeft, meerderen hebben dit gehoord, je kunt hier ernstig mee in de problemen komen". Daar wist hij dus helemaal niks van. Hij zei "ik ben de enige erfgenaam... over één jaar is ze er niet meer, dan is het toch van mij en ik heb het nu nodig." (RD9)

Deelnemers noemden vaak kinderen of partners als vermeende plegers van onbehoorlijke beïnvloeding in de familiesfeer. Als de vermeende pleger niet tot de familie behoorde, noemden ze vaak een nieuwe vriend, buur of huishoudelijke hulp. Hoewel focusgroepeelnemers binnen de fiscale en financiële sector sneller personen buiten de familiesfeer als pleger van onbehoorlijke beïnvloeding aanmerkten, beschreven de deelnemers van de andere drie groepen voornamelijk situaties waarin een nauwe verwant als vermoedelijke pleger werd genoemd. Overeenkomstig deze bevindingen verkeerde de vermoedelijke pleger in de dossiers doorgaans in een positie van informeel vertrouwen binnen een afhankelijkheidsrelatie, bijvoorbeeld als familielid (85,5 procent).

Varianten van onbehoorlijke beïnvloeding van ouderen

Aan de hand van de specifieke situaties die door deelnemers zijn geschetst, kunnen vier verschillende varianten van onbehoorlijke beïnvloeding worden geïdentifi-

ceerd. Ten eerste lijkt, met name op basis van bepaalde handelingen en uitkomsten, een 'klassieke' variant te bestaan. In dit geval kan een vermoedelijke pleger op vooringenomen wijze tactieken toepassen voor financieel gewin: 'Wat ik zie uit alle casuïstiek die ik in de afgelopen jaren heb gezien, is het eigenlijk altijd hetzelfde riedeltje: paaien, indoctrineren, isoleren en kaalplukken' (RD10). Vermoedelijke, klassieke plegers zijn vaak kinderen, maar kunnen ook nieuwe kennissen of vrienden zijn. In dergelijke gevallen lijkt het handelen of nalaten van de pleger vaak een middel te zijn om een vooringenomen doel te bereiken.

Een tweede mogelijke variant betreft situaties waarin de kwetsbaarheden van de vermoedelijke pleger dienen als mogelijke katalysator voor het onbehoorlijke gedrag. In deze variant van de 'kwetsbare pleger' lijken voornamelijk kinderen onbehoorlijke invloed uit te oefenen op hun ouder vanuit een wederzijdse afhankelijkheid: 'Zeker met inwonende kinderen. Vaak hebben die kinderen ook een hele historie aan problematiek van drugsgebruik of persoonlijkheidsstoornissen of open relaties. En dan neemt moeder inderdaad zoon in huis of die blijft dan in huis' (RD17). In dit geval kan het beïnvloeden van de vrije wilsvorming eerder een onbedoeld gevolg zijn dan een vooringenomen doel. Deelnemers noemden voornamelijk psychische problemen, het ervaren van mantelzorg als last en (financiële) afhankelijkheid als belangrijke kwetsbaarheden van vermoedelijke plegers. Bovendien werden het meemaken van huiselijk geweld op jonge leeftijd, het inwonen bij de oudere en een gebrek aan empathie als belangrijke factoren genoemd.

Ten derde beschreven deelnemers een 'dominante' variant van onbehoorlijke beïnvloeding, waarbij een vermoedelijke pleger de oudere probeert te domineren. Deze variant lijkt voornamelijk betrekking te hebben op verwanten van de oudere, waarbij onbehoorlijke invloed een middel kan zijn om macht te verkrijgen: 'Of familieleden die heel dominant zijn en vinden dat ze het allemaal maar kunnen doen en iedereen overrulen en ook de zorgverleners helemaal voor het blok zetten' (RD18). Het gaat hier om bijvoorbeeld broers of zussen van de oudere, die bepalen wanneer de oudere naar het toilet mag, drinken of eten krijgt en de krant mag lezen.

Ten slotte beschreven respondenten een 'goedbedoelde' variant, waarbij onbehoorlijke invloed wordt uitgeoefend om een verondersteld goed doel te bereiken. In dit geval lijken met name familieleden de beslissingen van de oudere op onbehoorlijke wijze te beïnvloeden conform hun eigen opvattingen over wat de 'juiste' beslissing zou zijn: 'Nou ik heb weleens gehad; één gezin, acht kinderen, acht meningen' (RD20). Er bestaat enige overlap tussen deze vier varianten, aangezien een vermoedelijke pleger bijvoorbeeld zowel kwetsbaar als dominant kan zijn.

De rol van onbehoorlijke beïnvloeding bij ouderenmishandeling

De beschrijvingen van deelnemers geven inzicht in twee verschillende manieren waarop onbehoorlijke beïnvloeding en ouderenmishandeling met elkaar zijn verweven. Ten eerste zou ouderenmishandeling gezien kunnen worden als een manier waarop de vrije wil van de oudere vernietigd wordt. In dit geval hebben de gedragingen die gepaard gaan met onbehoorlijke beïnvloeding betrekking op een vorm van ouderenmishandeling en vindt de ouderenmishandeling dus plaats binnen het proces van beïnvloeding. De handelingen die geïmplementeerd worden om invloed uit te oefenen, zoals het 'opsluiten, mishandelen, intimideren, [of] vernederen'

(RD3), behelzen op zichzelf vaak een vorm van mishandeling of verwaarlozing. Ook in situaties waar geen duidelijke signalen zijn van bijvoorbeeld fysieke mishandeling, speelt het schenden van de rechten van ouderen een prominente rol. Een deelnemer deelde een voorbeeld waarin een man ernstige gevolgen ondervond doordat zijn recht op medische zelfbeschikking werd geschonden door zijn partner:

‘We hebben hemel en aarde bewogen om deze man thuis te krijgen, om een THV [Tijdelijk Huisverbod; FvR, AC & KB] in te zetten, dat is uiteindelijk niet gelukt. Hij is naar een verzorgingstehuis gegaan waarbij wij de insteek hadden, we gaan deze vrouw ergens anders in een huis plaatsen. Uiteindelijk is deze man ook voortijdig overleden, omdat hij ook niet kon beslissen van “wat ga ik met mijn lijf doen”.’ (RD5)

Dit citaat illustreert eveneens een tweede manier waarop onbehoorlijke beïnvloeding zich zou kunnen verhouden tot situaties van ouderenmishandeling. De zogenoemde onrechtvaardige uitkomst van het onbehoorlijke gedrag, ofwel de schade die is ontstaan, lijkt vaak gerelateerd te zijn aan vormen van ouderenmishandeling. In dit geval is onbehoorlijke beïnvloeding dus een mechanisme om tot een vorm van ouderenmishandeling te komen. Veel deelnemers beschreven onbehoorlijke beïnvloeding dan ook als een instrument om bijvoorbeeld psychische mishandeling of financieel misbruik te plegen. Financiële exploitatie, verwaarlozing of zelfs het overlijden van de oudere kan optreden als gevolg van een proces van onbehoorlijke invloed:

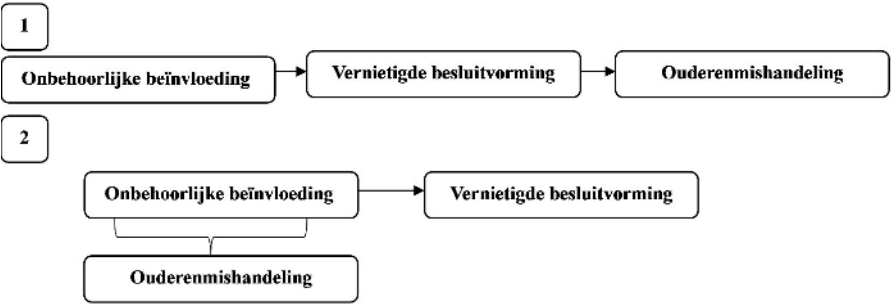
‘En na drie maanden wordt meneer voor het blok gezet, eerst proberen ze mee te kijken met zijn financiën en zien ze hoe veel geld hij heeft, en zeggen ze “we zijn nu drie maanden al zo goed voor je aan het zorgen, nu moet je ook wat terug gaan doen”. Dus dat was er voor hen helemaal op gericht om tot een moment te komen dat hem iets verplicht kon worden.’ (R10)

‘Maar er was een zoon die verbaal heel erg overheersend en sterk was, die praatte iedereen onder de tafel (...) Dus die bepaalde dat allemaal voor de vader. En die vader liep gewoon in een T-shirtje en blote voeten buiten in de winter en die was bloot op het balkon.’ (RD18)

Deze twee manieren waarop onbehoorlijke beïnvloeding en ouderenmishandeling met elkaar verweven kunnen zijn, weergegeven in figuur 1, kunnen ook tegelijkertijd voorkomen in een casus. Dit gaat bijvoorbeeld om situaties waarin de persoon die invloed uitoefent de oudere herhaaldelijk emotioneel mishandelt door middel van manipulatie en druk, waardoor de oudere niet meer in staat is zich te verweren tegen financieel misbruik: ‘Ten opzichte van degene die de druk uitoefent, dat kan natuurlijk zijn fysieke dreiging of psychische dreiging’ (RD7). Ouderenmishandeling en onbehoorlijke beïnvloeding lijken volgens focusgroepe deelnemers nauw met elkaar verbonden te zijn binnen een context van afhankelijkheid en loyaliteit. Waar ouderenmishandeling geweld binnen een afhankelijkheidsrelatie betreft, lijkt on-

behoorlijke beïnvloeding betrekking te hebben op het manipuleren of misbruiken van deze afhankelijkheidsrelatie, wat leidt tot schade: ‘[E]r moet een vorm zijn van schade, dan wel lichamelijk dan wel psychisch dan wel materieel’ (RD17). De verwevenheid van onbehoorlijke beïnvloeding en ouderenmishandeling is ook zichtbaar in de bestudeerde dossiers. Uit de analyse blijkt dat onbehoorlijke beïnvloeding voornamelijk plaatsvond in situaties waar meerdere vormen van ouderenmishandeling een rol speelden (74 procent). In een kleiner aantal gevallen werd onbehoorlijke beïnvloeding vastgesteld bij situaties waarin slechts één vorm van ouderenmishandeling plaatsvond, zoals psychische mishandeling (15 procent) en verwaarlozing (11 procent). Ondanks dat een aanzienlijk deel van de dossiers betrekking had op opzettelijke mishandeling (42,5 procent), kwam de combinatie van opzettelijke mishandeling en ontspoorde zorg vaak voor (35,6 procent).

Figuur 1 De tweeledige rol van onbehoorlijke beïnvloeding bij ouderenmishandeling

Situationele aspecten

Tijdens de focusgroepen werden bepaalde kwetsbaarheden besproken die de kans op het plaatsvinden van onbehoorlijke beïnvloeding zouden kunnen vergroten. Veelgenoemde factoren van het vermeende slachtoffer zijn cognitieve problemen, fysieke beperkingen, verstandelijke beperkingen en financiële afhankelijkheid. De cognitieve problemen kunnen tevens een medische oorzaak hebben:

‘Het schijnt namelijk zo te zijn dat als je een blaasontsteking hebt gehad, je nog zes tot tien weken in een soort delier kan komen. Dus het kan ook zo zijn dat je beïnvloed wordt door medicatie of andere dingen. En vaak weten mensen in de zorg dit, zo zijn we erachter gekomen. Dat mensen gewoon hebben getimed (...) “wanneer gaat dat testament gemaakt worden?” Dat is ook een stukje besef, (...) wees je bewust dat de ander ook weet waardoor iemand heel erg ontvankelijk kan zijn (...).’ (RD12)

Ten aanzien van hulpverleners kan een gebrek aan duidelijk navolgbare richtlijnen en een beperkte expertise mogelijk zorgen voor een verhoogd risico op onbehoorlijke beïnvloeding. Ook kunnen complexe familiedynamieken en tegenstrijdige opvattingen over de zorg voor de oudere binnen de familie het risico op onbehoorlijke

beïnvloeding vergroten. Ten slotte kan de situatie van twee samenwonende kwetsbare ouderen ook een verhoogd risico met zich meebrengen, aangezien dit vaak leidt tot wederzijds slachtofferschap.

Volgens de respondenten kunnen situaties van onbehoorlijke beïnvloeding verder in stand worden gehouden door de afhankelijkheidsrelatie tussen een oudere en een vertrouwd persoon. Ouderen lijken voornamelijk afhankelijk te zijn van anderen op het gebied van financiën, zorg of emotionele ondersteuning. Met name alleenstaande oudere vrouwen zouden volgens deelnemers kwetsbaar kunnen zijn bij het nemen van financiële beslissingen, aangezien zij mogelijk uit een generatie komen waarin hun partner verantwoordelijk was voor het regelen van financiële zaken. Als de vermeende pleger en oudere van elkaar afhankelijk zijn, ontstaat een situatie van wederzijdse afhankelijkheid. Deze wederkerige afhankelijkheid lijkt voornamelijk voor te komen in familiesituaties, waarbij de oudere en vermoedelijke pleger vaak 'symbiotisch' aan elkaar verbonden zijn en 'loyaliteit en liefde voor elkaar hebben' (RD17). Hoewel loyaliteit een uitingsvorm van liefde kan zijn, kunnen loyaliteit en afhankelijkheid ook een situatie van onbehoorlijke beïnvloeding versterken doordat kwetsbare personen op elkaar vertrouwen en steunen:

'Wat we heel veel zien is dat je gezinssystemen hebt waarbij een kind is met problematiek. (...) Het kind wordt ouder, de ouder wordt ook ouder en komt vaak alleen te staan en het kind wat altijd afhankelijk is geweest van de ouder... dat die ouder niet meer [kan] bieden wat het kind nodig heeft. En dan zie je dat een rolverschuiving plaatsvindt dat de ouder afhankelijk wordt van de inwonende zoon of dochter... en die kan dat niet waarmaken. En dan zie je vaak die ontsporing.' (RD7)

Ook in de bestudeerde dossiers bleek afhankelijkheid naast het hebben van een slechte gezondheid (64,4 procent) de meest bepalende factor voor de aanwezigheid van een kwetsbaar slachtoffer (62,5 procent).

Daarentegen wezen deelnemers regelmatig op bepaalde (beïnvloedbare) omstandigheden die de kans op ouderenmishandeling kunnen verkleinen. Zo zouden ouderen een minder groot risico lopen als ze tijdig belangrijke zaken regelen, zoals het vastleggen van financiële beslissingen of het opstellen van een *advanced care plan* voor zorgkwesties. Maatregelen gericht op het vergroten van de onafhankelijkheid en zelfredzaamheid van ouderen kunnen ook beschermend werken. Bovendien kan zowel informele als formele controle het risico op onbehoorlijke beïnvloeding verkleinen. Formele controle gaat om het inbouwen van bepaalde waarborgen, zoals financieel toezicht, 'om het ontsporen te beperken' (RD13). Informele controle ziet op het uitbreiden van (de controlerende werking van) het sociale netwerk van de oudere. Echter, hierbij moet gewaakt worden voor het creëren van een averechts effect: '(...) want dat roept ook iedereen, dat ze hun netwerk uit moeten breiden. En dan heel snel de fout maken om hun financiën kenbaar te maken en plotseling hele goede vrienden en vriendinnen krijgen' (RD9). Ten slotte zou de voorlichting van professionals, mantelzorgers en ouderen zelf ook een beschermende werking kunnen hebben.

Conclusie

In dit artikel is op basis van dossieronderzoek en focusgroepinterviews onderzocht hoe en in welke situaties onbehoorlijke beïnvloeding een rol speelt bij ouderenmishandeling in Nederland. Onbehoorlijke beïnvloeding kan gedefinieerd worden als het sturen van de besluitvorming van een oudere binnen een afhankelijkheidsrelatie, waardoor beslissingen niet meer in vrijheid worden genomen. Een eerste uitkomst van het onderzoek is dat onbehoorlijke beïnvloeding in de bestudeerde dossiers van ouderenmishandeling in ongeveer een derde van de gevallen geconstateerd kon worden. Deze beïnvloeding beperkt zich niet tot alleen financieel misbruik, maar komt ook voor bij andere vormen van ouderenmishandeling. Enerzijds lijkt ouderenmishandeling een gevolg te zijn van onbehoorlijke beïnvloeding, aangezien de vernietigde besluitvorming maakt dat financieel misbruik, seksueel misbruik of een ander negatief gevolg gemakkelijker kan worden bewerkstelligd. Anderzijds lijkt ouderenmishandeling een neveneffect te zijn van de handelingen van de vermoedelijke pleger gedurende het beïnvloedingsproces. Handelingen zoals het isoleren van de oudere, het ontnemen van spullen of het verwaarlozen van de oudere kunnen een onderdeel vormen van het proces van de beïnvloeding, gevolgd door de vernietigde besluitvorming en mogelijk andere vormen van ouderenmishandeling. Onbehoorlijke beïnvloeding lijkt in situaties van ouderenmishandeling dus tweeledig te zijn, waarbij ouderenmishandeling kan ontstaan gedurende het beïnvloedingsproces en als uitkomst van dat proces.

Een tweede uitkomst betreft de impact op de besluitvorming van de oudere. Waar onbehoorlijke beïnvloeding in de literatuur wordt beschreven als een volledige overname van de besluitvorming van de oudere, laten de huidige bevindingen zien dat beslissingen kunnen worden beïnvloed zonder volledige 'wilsvervanging' (Greene, 2023). Hoewel de vier onderdelen van Quinn et al. (2017) het concept volledig dekken, lijken vooral de handelingen van de vermoedelijke pleger en de negatieve uitkomsten van gedrag onderscheidende kenmerken van onbehoorlijke beïnvloeding te zijn. Het is niet verrassend dat, gezien de definitie van ouderenmishandeling, vrijwel altijd sprake was van de andere twee onderdelen van beïnvloeding in de onderzochte dossiers, namelijk kwetsbaarheid en afhankelijkheid (Bakker et al., 2018; Plaisier & De Klerk, 2015b). Overeenkomstig (inter)nationale literatuur blijkt uit de resultaten van dit onderzoek dat wilsonbekwaamheid geen vereiste is voor slachtofferschap van onbehoorlijke beïnvloeding, hoewel een dergelijke kwetsbaarheid wel het risico verhoogt (Greene, 2023; Peisah et al., 2009; Quinn, 2000; Quinn et al., 2010, 2017).

In tegenstelling tot de huidige focus op situaties van financieel misbruik, suggereren de resultaten ten derde dat onbehoorlijke beïnvloeding een rol speelt bij verschillende vormen van ouderenmishandeling (Peisah et al., 2009; Plotkin et al., 2016; Quinn, 2000; Scalise, 2008). Onbehoorlijke beïnvloeding kan zich voordoen in situaties waar uitsluitend sprake is van emotionele en fysieke verwaarlozing of psychisch geweld, maar lijkt vooral een rol te spelen in situaties waar meerdere vormen van ouderenmishandeling tegelijkertijd voorkomen. Toekomstig onderzoek kan zich richten op het verder ontwikkelen van het in dit onderzoek gebruik-

te instrument om onbehoorlijke beïnvloeding in diverse situaties van ouderenmishandeling te herkennen (Quinn et al., 2017).

Daarnaast lijken meerdere varianten van onbehoorlijke beïnvloeding te bestaan, waaronder een klassieke variant, een kwetsbare-plegervariant, een dominante-plegervariant en een goedbedoelde variant. Het is aannemelijk dat deze vier varianten gerelateerd kunnen worden aan verschillende uitkomsten, plegers of vormen van ouderenmishandeling en op diverse manieren samenhangen met ouderenmishandeling. Echter, tot op heden wordt in de literatuur niet verondersteld dat verschillende combinaties van deze elementen binnen specifieke contexten vergelijkbaar zijn (Quinn et al., 2017). Gedragingen die samengaan met onbehoorlijke beïnvloeding worden tot dusver niet beschouwd als een bijproduct van problemen, maar eerder als handelingen die bewust door een pleger worden geïmplementeerd (Quinn et al., 2010, 2017). Dat onbehoorlijke invloed mogelijk niet altijd opzettelijk, bewust of kwaadwillig hoeft te zijn, maakt overigens niet dat het geen schadelijke gevolgen heeft voor de oudere. Vervolgonderzoek naar deze varianten kan handvatten bieden voor het (op verschillende wijzen) ingrijpen in diverse situaties van onbehoorlijke beïnvloeding.

Ten slotte zou onbehoorlijke beïnvloeding niet alleen op verschillende manieren tot ouderenmishandeling kunnen leiden, maar ook op meerdere vormen van ouderenmishandeling betrekking kunnen hebben en diverse uitingvormen kunnen omvatten. De bevindingen bevestigen bovendien dat altijd een bepaalde vorm van ouderenmishandeling aanwezig is als een oudere onbehoorlijk wordt beïnvloed. Immers, ook als geen duidelijke signalen van fysieke mishandeling of financiële uitbuiting aanwezig zijn, is hoe dan ook sprake van een schending van rechten. De onbehoorlijke beïnvloeding van ouderen reikt daarmee verder dan tot nu toe in de internationale literatuur verondersteld wordt. Dit resultaat biedt aanknopingspunten voor vervolgonderzoek naar de verhouding tussen onbehoorlijke beïnvloeding, ouderenmishandeling en mogelijke interventies.

Ondanks de relevante bevindingen in het kader van ouderenmishandeling is het van belang bepaalde beperkingen van het onderzoek te bespreken. Ten eerste waren de onderzoekers bij de dataverzameling afhankelijk van de manier waarop bij Veilig Thuis dossiers worden opgesteld. De inhoud van dossiers is sterk afhankelijk van de medewerker die de melding heeft geregistreerd, de beschikbare informatie en organisatorische protocollen. Daarnaast konden de onderzoekers enkel kwantitatieve gegevens verwerken, waardoor mogelijk relevante kwalitatieve informatie uit de dossiers niet werd meegenomen. Een tweede beperking betreft het feit dat geen generaliseerbare uitspraken kunnen worden gedaan over onbehoorlijke beïnvloeding bij ouderenmishandeling in Nederland. Het doel van het huidige onderzoek was echter niet om algemeen geldende uitspraken te doen, maar om op een verkennende manier een nog relatief onbekend fenomeen in kaart te brengen.

Een laatste beperking van dit onderzoek is dat de dossiergegevens betrekking hadden op een unieke tijdspanne, namelijk de COVID-19-pandemie in 2020 en 2021. Het is aannemelijk dat de maatregelen die door de Nederlandse overheid werden geïmplementeerd tijdens deze pandemie van invloed waren op situaties van onbehoorlijke beïnvloeding en ouderenmishandeling. De perioden van lockdown heb-

ben niet alleen invloed gehad op de maatschappij als geheel, maar vooral ook op de mentale gesteldheid van ouderen en andere kwetsbare bevolkingsgroepen (Sepúlveda-Loyola et al., 2020). De verminderde zichtbaarheid van mogelijke situaties van ouderenmishandeling, de verhoogde isolatie van ouderen en de vergrote last voor mantelzorgers hebben mogelijk bijgedragen aan het geschieden van ouderenmishandeling. De sociale en fysieke isolatie hebben mogelijk kansen geboden voor potentiële beïnvloeders, aangezien de aanwezigheid van een sociaal netwerk en sociale controle belangrijke beschermende factoren tegen onbehoorlijke beïnvloeding zijn. Echter, tot op heden kan niet worden geconcludeerd dat de prevalentie en aard van huiselijk-gewelddelingen in deze jaren substantieel afwijken van cijfers van huiselijk-gewelddelingen in voorgaande jaren (Coomans et al., 2022). Niettegenstaande bovengenoemde beperkingen bieden de bevindingen van dit onderzoek waardevolle aanknopingspunten voor de praktijk. Aangezien onbehoorlijke beïnvloeding met ouderenmishandeling samenhangt, kan een adequate signalering van onbehoorlijke invloed gevallen van ouderenmishandeling helpen voorkomen (Hoffman, 2018; Quinn et al., 2017). Preventieve maatregelen, zoals het geven van voorlichting aan hulpverleners en mantelzorgers, het vroegtijdig vastleggen van financiële of medische beslissingen en het verbeteren van zowel formele als informele controle, kunnen beschermend werken. Deze maatregelen dienen voornamelijk gericht te zijn op het verminderen van de kwetsbaarheid van ouderen voor manipulatie en invloed. Een gebrek aan kennis, tijd en duidelijke richtlijnen vergroot de handelingsverlegenheid van hulpverleners en het risico op ouderenmishandeling (Hermens & De Gruijter, 2015). Onbehoorlijke beïnvloeding doet afbreuk aan het recht van ouderen om in vrijheid hun eigen keuzes te maken (Quinn et al., 2017). De toenemende vergrijzing maakt het te meer belangrijk dat zowel huidige als toekomstige ouderen zich realiseren hoe waardevol deze keuzevrijheid is (Bakker et al., 2018; Lindenberg & Mysyuk, 2016).

Literatuur

- Bakker, L., Witkamp, B., Timmermans, M., Janssen, J., Lindenberg, J., Werter, A., Boerhoop, R., & Gorter, M. (2018). *Aard en omvang van ouderenmishandeling*. Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
- Blankman, C. (2024). Ouderenmishandeling en onbehoorlijke beïnvloeding. *Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht*, 21(4), 109-113. www.inview.nl/document/id3e1da56c41654298aa6911130339be6d?ctx=WKNL_CSL_159
- Blinder, M. (2003). *Psychiatry in the everyday practice of law: A lawyer's manual for case preparation and trial*. West Group Publishing.
- Coomans, A., Kühling-Romero, D., Van Deuren, S., Van Dijk, M., Van de Weijer, S., Blokland, A., & Eichelsheim, V. (2022). Stay home, stay safe? The impact of the COVID-19 restrictions on the prevalence, nature, and type of reporter of domestic violence in the Netherlands. *Journal of Family Violence*, 1-17. <https://doi.org/10.1007/s10896-022-00473-8>
- Creswell, J. W. (1999). Mixed-method research: Introduction and application. In G. J. Cizek (Ed.), *Handbook of educational policy* (pp. 455-472). Academic Press.

Francesca van Ravenstein, Anne Coomans & Kees Blankman

- De Gruijter, M., & Verwijs, R. (2010). *Interculturele aspecten van ouderenmishandeling*. Verwey-Jonker Instituut.
- Evers, J. (2015). *Kwalitatief interviewen: Kunst én kunde*. Boom.
- Fuller, T., Hendrick, J., & Beck, A. C. (2022). Undue influence versus relational autonomy in clinical decision making. *Journal of Palliative Medicine*, 25(6), 966-997. <https://doi.org/10.1089/jpm.2022.0089>
- Greene, A. J. (2023). Elder abuse and violence: Undue influence and vital decision-making capacities. In C. Martin, V. R. Preedy, & V. B. Patel (Eds.), *Handbook of anger, aggression, and violence* (pp. 1-21). Springer International Publishing.
- Hermens, F., & De Gruijter, M. (2015). *Samen sterk tegen ouderenmishandeling: Eindmeting barometer ouderenmishandeling Gelderland-Zuid*. Verwey-Jonker Instituut.
- Hoffman, N. (2018). The assessment of testamentary capacity and undue influence in the older adult. In S. S. Bush & A. L. Heck (Eds.), *Forensic geropsychology: Practice essentials* (pp. 213-234). American Psychological Association.
- Horton, D., & Weisbord, R. K. (2023). The new undue influence. *Utah Law Review*, 2, 231-279. <https://dc.law.utah.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1375&context=ulr>
- Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie. (2021). *Stappenplan beoordeling wilsbekwaamheid ten behoeve van notariële dienstverlening*. Geraadpleegd op 10 april 2023, van www.lnnotariaat.nl/wp-content/uploads/2021/04/Stappenplan-beoordeling-wilsbekwaamheid-LR-Notariaat.pdf
- Lindenberg, J., & Mysyuk, Y. (2016). Ouderenmishandeling: Perspectieven vergeleken. *De Verpleegkundig Specialist*, 11, 43-47. <http://dx.doi.org/10.1007/s40884-016-0012-1>
- Mart, E. G. (2020). Testamentary capacity and undue influence: Assessments and problematic techniques. *Psychological Injury and Law*, 13, 1-10. <https://link.springer.com/article/10.1007/s12207-019-09365-7>
- Movisie (2013). *Registraties ouderenmishandeling 2012*. Geraadpleegd op 10 april 2023, van <https://www.movisie.nl/sites/default/files/publication-attachment/Factsheet%20ontspoorde%20mantelzorg%20%5BMOV-695455-1.1%5D.pdf>
- O'Neill, N., & Peisah, C. (2017). *Capacity and the law*. Sydney University Press Law Books.
- Peisah, C., Finkel, S., Shulman, K., Melding, P., Luxenberg, J., Heinik, J., Jacoby, R., Reisberg, B., Stoppe, G., Barker, A., Firmino, H., & Bennett, H. (2009). The wills of older people: Risk factors for undue influence. *International Psychogeriatrics*, 21(1), 7-15. <https://doi.org/10.1017/s1041610208008120>
- Plaisier, I., & De Klerk, M. (2015a). Ouderenmishandeling: Een verkenning naar aard en omvang. *Justitiële verkenningen*, 41(6), 11-24. www.researchgate.net/publication/291081783_Ouderenmishandeling_Een_verkenning_naar_aard_en_omvang
- Plaisier, I., & De Klerk, M. (2015b). *Ouderenmishandeling in Nederland*. Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Plano Clark, V. L., & Ivankova, N. V. (2016). How to use mixed methods research? Understanding the basic methods designs. In V. L. Plano Clark & N. V. Ivankova (Eds.), *Mixed methods research: A guide to the field* (pp. 105-132). Sage Publications.
- Plotkin, D. A., Spar, J. E., & Horwitz, H. L. (2016). Assessing undue influence. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 44(3), 344-351. <https://jaapl.org/content/jaapl/44/3/344.full.pdf>
- Quinn, M. J. (2000). Undoing undue influence. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 12(2), 9-17. http://dx.doi.org/10.1300/J084v12n02_03
- Quinn, M. J., Goldman, E., Nerenberg, L., & Piazza, D. (2010). *Undue influence: Definitions and applications*. Borchard Foundation Center on Law and Aging.

- Quinn, M. J., Nerenberg, L., Navarro, A. E., & Wilber, K. H. (2017). Developing an undue influence screening tool for adult protective services. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 29(2-3), 157-185. <https://doi.org/10.1080/08946566.2017.1314844>
- Scalise, R. (2008). Undue influence and the law of wills: Comparative analysis. *Duke Journal of Comparative & International Law*, 19(1), 41-106. <https://scholarship.law.duke.edu/djCIL/vol19/iss1/2>
- Sepúlveda-Loyola, W., Rodríguez-Sánchez, I., Pérez-Rodríguez, P., Ganz, F., Torralba, R., Oliveira, D. V., Rodríguez-Mañas, L. (2020). Impact of Social Isolation Due to COVID-19 on Health in Older People: Mental and Physical Effects and Recommendations. *The Journal of Nutrition, Health & Aging*, 24(9), 938-947. <https://doi.org/10.1007/s12603-020-1469-2>
- Shulman, K. I., Cohen, C. A., & Hull, I. (2005). Psychiatric issues in retrospective challenges of testamentary capacity. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 20(1), 63-69. <https://doi.org/10.1002/gps.1257>
- Van Campen, C. (2011). *Kwetsbare ouderen*. Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Verhoeven, N. (2020). *Thematische analyse. Patronen vinden bij kwalitatief onderzoek*. Boom.
- Wand, A. P. F., Peisah, C., Draper, B., & Brodaty, H. (2018). The nexus between elder abuse, suicide, and assisted dying: The importance of relational autonomy and undue influence. *Macquarie Law Journal*, 18, 79-92. www.austlii.edu.au/au/journals/MqLawJl/2018/6.pdf
- Wood, S. (2020). Assessment of undue influence. In J. Moye (Ed.), *Assessing capacities of older adults: A casebook to guide difficult decisions* (pp. 147-162). American Psychological Association. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0000184-007>